

Tartu Ülikooli eesti emakeelega doktorantide väitekirjade keelevalik

Eesti keele arengukava projektis aastateks 2021–2035 on seatud eesmärgiks eesti keele toimimise tagamine kõrgharidus- ja teaduskeelena.¹ Tegelikult suureneb kõrghariduses inglise keele osakaal vääramatult.² Juba aastaid ei kirjutata eestikeelseid doktoritöid loodus- ja tehnikateadustes, meditsiinis ega mitmel sotsiaalteaduste erialal. 2005–2012 kaitsti Tallinna Tehnikaülikoolis (TTÜ) 14 eestikeelset tööd (4,2% kõigist kaitstud väitekirjadest) ja Eesti Maaülikoolis aastatel 2007–2012 üks töö (1,7%). Ülejäänud väitekirjad olid ingliskeelsed.³ 2013–2016 ei kaitstud TTÜ-s ega Eesti Maaülikoolis enam ühtki eestikeelset doktoriväitekirja.⁴ Tallinna Ülikoolis (TLÜ) ja Tartu Ülikoolis (TÜ) oli eestikeelseid doktoriväitekirju

pisut enam. 2003–2012 kaitsti TLÜ-s 65 eestikeelset tööd (37,8%) ja aastatel 2000–2012 TÜ-s 184 tööd (16,5%), kuid näiteks meditsiini valdkonnas olid TÜ-s kõik väitekirjad ingliskeelsed.⁵ Aastatel 2013–2016 kaitsti TLÜ-s 27 eestikeelset tööd (33,3%) ja TÜ-s 49 tööd (10,7%)⁶ ehk eestikeelsete tööde osakaal langes.

Eesti keele seisundit kõrghariduses on põhjalikult uuritud 2012. aastal ja 2017. aastal.⁷ Need ega teised eespool viidatud uurimused ei arvesta, et Eesti ülikoolides suureneb välisdoktorantide hulk, kellelt üldjuhul ei saagi eeldada eestikeelsete tööde kirjutamist ja kes tuleks seetõttu eesti keele seisundi analüüsist välistada. Käesoleva artikli eesmärk on anda ülevaade, mis keeles kaitsti doktoriväitekirju TÜ humanitaar- ja sotsiaalvaldkonnas aastatel 2016–2020 ning millised tegurid võisid mõjutada eesti emakeelega dissertantide keelevalikut. Teguritena vaadeldakse dissertandi sugu, vanust kaitsmise ajal, väitekirja vormi (kas monograafia või teadusartiklid) ning eriala.

¹ Eesti keele arengukava 2021–2035. Haridus- ja Teadusministeerium, lk 10. https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_keeale_arengukava_2021-2035_29.10.2020_riigikogusse.pdf (6. X 2021).

² Eesti keel kõrghariduse ja teaduskeelena. Tallinna Ülikool, 2013. <http://hdl.handle.net/10062/40694>; **K. Aava, K. Mets-Alunurm**, Uusliberaalne kapitalism ja akadeemia. – Sirp 20. XI 2020; **P. Nemvalts**, Eesti teaduskeel keelerikkas teadusmaailmas. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020; **B. Klaas-Lang**, Üks ülikool, mitu keelt. – Akadeemia 2021, nr 9, lk 1571–1598.

³ **J. Soler-Carbonell**, University language policies and language choice among Ph.D. graduates in Estonia: The (unbalanced) interplay between English and Estonian. – *Multi-lingua: Journal of Cross-Cultural and Inter-language Communication* 2014, kd 33, nr 3–4, lk 426. <https://doi.org/10.1515/multi-2014-0019>

⁴ **B. Klaas-Lang, H. Metslang**, Eesti keele kestlikkus kõrghariduses. – Akadeemia 2018, nr 4, lk 681.

⁵ **J. Soler-Carbonell**, University language policies and language choice among Ph.D. graduates in Estonia, lk 425–427.

⁶ **B. Klaas-Lang, H. Metslang**, Eesti keele kestlikkus kõrghariduses, lk 681.

⁷ **E.-L. Roosmaa, T. Roosalu, P. Nemvalts**, Doktorantide teadustöö keele valikutest. – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi 2014, nr 42, lk 36–51. <https://doi.org/10.1515/tyak.v0i42.11876>; **M. Lukk, K. Koreinik, K. Kaldur, V.-A. Vihman, A. Villenthal, K. Kivistik, M. Jaigma, A. Pertšjonok**, Eesti keeleseisund. Tartu: Tartu Ülikool ja Balti Uuringute Instituut, 2017, lk 45–48. <https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/keeleseisund.pdf> (6. X 2021).

Andmestik

Algandmed (valdkond, kaitsmise aasta, dissertandi nimi ja väitekirja pealkiri) pärinevad TÜ kodulehelt.⁸ Andmetele lisati käsitsi:

- väitekirja keel (st monograafia keel või teadusartiklitena kirjutatud väitekirja katusartikli keel) – töö pealkirja põhjal;
- dissertandi eeldatav emakeel (st kas eesti või mitte-eesti) – nime ja Eesti Teadusinfosüsteemis (ETIS) avaldatud hariduskäigu põhjal; Eestis venekeelse gümnaasiumi lõpetanute emakeeleks määrati mitte-eesti keel;
- dissertandi sugu – nime ja sotsiaalmeedias avaldatud teabe põhjal.

Tabel 1. TÜ-s aastatel 2016–2020 eri valdkondades kaitstud väitekirjade keel.

Väitekirja keel	Valdkond				
	Humani- taaria	Loodus- ja täppis- teadused	Meditsiin	Sotsiaal	Kokku
eesti	41	–	–	15	56
hispaania	1	–	–	–	1
inglise	51	301	82	82	516
prantsuse	2	–	–	–	2
saksa	1	–	–	–	1
vene	17	–	–	–	17
Kokku	113	301	82	97	593

Humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna väitekirjadele lisati veel:

- dissertandi sünniaasta – väitekirjas või ETIS-es avaldatud CV põhjal;
- eriala – DSpace'is avaldatud väitekirja publikatsiooni seeria põhjal;
- väitekirja vorm (st kas monograafia või teadusartiklid).

Kaitsmise aasta ja dissertandi sünniaasta vahe põhjal arvutati dissertandi vanus kaitsmise ajal. Dissertandi nimi ja

väitekirja pealkiri kustutati andmestikust, kuna neid edasises analüüsis ei kasutata.⁹

Väitekirjade keel

TÜ-s aastatel 2016–2020 kaitstud 593 väitekirjast umbes pooled olid loodus- ja täppisteaduste valdkonnas (vt tabelit 1). Loodus- ja täppisteaduste ning meditsiini valdkonnas kaitsti jätkuvalt üksnes ingliskeelseid väitekirju. Eestikeelseid doktoritöid oli humanitaarvaldkonnas 36,3% ja sotsiaalvaldkonnas 15,5%. Kõigist väitekirjadest moodustasid eestikeelsed tööd 9,4% ehk perioodiga 2013–2016 võrreldes (10,7%) on eestikeelsete tööde osakaal veelgi langenud. Humanitaarvaldkonnas kaitsti võõrkeelseid väitekirju peale inglise keele vene (15%), prantsuse (1,8%), hispaania (0,9%) ja saksa (0,9%) keeles. Sotsiaalvaldkonnas olid kõik võõrkeelsed väitekirjad ingliskeelsed.

Dissertantide emakeel

Dissertantide emakeel oli valdavalt eesti keel (78,4% kõigist kaitsnutest). Suhteliselt oli kõige enam muu emakeelega kaitsjaid humanitaarteaduste ja kunstide valdkonnas (28,3% valdkonnas kaitsnutest), teistes valdkondades jäi proportsioon umbes viiendiku juurde (vt tabelit 2).

Kuna loodus- ja täppisteaduste ning meditsiini valdkonnas eestikeelseid doktoritöid ei kaitstud, uuritakse edasi humanitaar- ja sotsiaalvaldkonna väitekirju. Esimeses on vaatluse all 81 ja teises 79 väitekirja. Kõigi vaadeldavate tööde autorite emakeel on eesti keel (mitte-eesti emakeelega dissertandid ei kirjutanud eestikeelseid töid). Ligi kolmveerand (72,8%) humanitaarvaldkonna dissertantidest olid naissoost. Keskmiselt kaitsti töö 36-aastasena ning kolme erandiga jäi dissertan-

⁸ <https://www.ut.ee/et/oppimine/doktoriope/doktoritood> (6. X 2021).

⁹ Andmestik, graafilised lisad ja statistika-paketi R kood on leitavad OSF repositooriumist. <https://osf.io/mprxq/> (6. X 2021).

tide vanus vahemikku 28–52 aastat. Ka sotsiaalvaldkonnas olid üle kahe kolmandiku doktorikraadi kaitsnutest naissoost (70,9%). Keskmiselt kaitsti töö 37-aastasena ning paari erandiga jäi dissertantide vanus vahemikku 28–55 aastat.

Tabel 2. TÜ dissertantide emakeel.

Emakeel	Valdkond				
	Humani- taaria	Loodus- ja täppis- teadused	Meditiin	Sotsiaal	Kokku
eesti	81	238	67	79	465
muu	32	63	15	18	128
Kokku	113	301	82	97	593

Keele- ja vormivalik humanitaar- ja sotsiaalvaldkonnas

Humanitaarvaldkonnas kirjutasiid eesti emakeelega dissertantidest 50,6% väitekirja eesti keeles ning 43,2% inglise keeles. Eestikeelsete tööde osakaal oli suurem ajaloo (84,6%), kirjandusteaduse (83,3%), eesti filoloogia (77,8%) ja teoloogia (55,5%) erialal. Soome-ugri filoloogias ja teatri-
teaduses olid kõik väitekirjad eestikeelsed, kuid neid oli muude erialadega võrreldes väga vähe. Inglise keel oli ülekaalus semiootika (83,3%), filosoofia, folkloristika ja üldkeeleteaduse (kõigis 66,7%) ning arheoloogia (60%) erialal. Etnoloogias ja inglise filoloogias kaitsti ainult ingliskeelseid töid. Ka romaani filoloogias olid tööd võõrkeelsed, kuid prantsuse- ja hispaaniakeelsed, mitte ingliskeelsed.

Uuritavatest väitekirjadest natuke üle poole (55,6%) kirjutati teadusartiklitenä. Etnoloogia erialal kaitsti üksnes artiklitenä kirjutatud doktoritöid. Ainult monograafiana kirjutatud doktoritöid kaitsti filosoofias, teatriteaduses ning klassikalises, romaani ja soome-ugri filoloogias. Suhteliselt palju kirjutati monograafiaid teoloogias (55,6%), kirjandusteaduses (50%), ajaloos (46,2%) ja üldkeeleteaduses (41,7%).

Sotsiaalvaldkonna eesti emakeelega dissertantidest 19% kirjutasiid väitekirja eesti keeles ning 81% inglise keeles. Üldiselt on aastate lõikes valdkonnas kaitstud 3–4 eestikeelset tööd, kuid 2020. aastal ei kaitstud ühtegi eestikeelset tööd.

Majandusteaduse, politoloogia ja psühholoogia erialal kaitsti üksnes ingliskeelseid töid. Eestikeelseid väitekirju kaitsti õigusteaduse (40,9%), meedia ja kommunikatsiooni (33,3%), sotsioloogia (18,2%) ning pedagoogika (5,6%) erialal.

Uuritavatest väitekirjadest kolmveerand (75,9%) kaitsti teadusartiklitenä. Meedia ja kommunikatsiooni, pedagoogika, psühholoogia ega sotsioloogia erialal ei kaitstud ühtegi monograafiat. Kõige enam kaitsti monograafiana kirjutatud töid õigusteaduses (63,6%). Politoloogias olid pooled (50%) ja majandusteaduses 42,9% väitekirjadest monograafia vormis.

Keelevalikut mõjutanud tegurid

Väitekirja keele ja vormi ning dissertandi isiku (soo, vanuse) vaheliste seoste leidmiseks kasutati tingimusliku otsustuspä ja logistilise regressiooni mudeleid. Humanitaarvaldkonnas vaadeldud tööddest jäeti andmestikust eranditena välja muud keeled peale eesti ja inglise keele. Regressioonimudelisi jäeti andmestikust välja humanitaarvaldkonnas üle 52-aastased ja sotsiaalvaldkonnas üle 55-aastased dissertandid.

Kõige tugevam seos avaldus väitekirja keele ja vormi vahel sotsiaalvaldkonnas, kus monograafia kirjutatakse suurema tõenäosusega eesti keeles.

Keelevalikut mõjutab veel dissertandi vanus. Vanuse kasvades väheneb mõlemas valdkonnas ingliskeelse töö kaitsmise tõenäosus, kuid see on ootuspärane. Keelevalikut võib mõjutada keeleoskus: enne 1990. aastaid olid inglise keele seisund ja inglise keele õpe oluliselt nõrgemad kui praegu, avatud piiridega Eestis. Keele-

oskuse mõju doktoritöö keelevelikule peaks eeldatavalt kiiresti vähenema.

Erialade kaupa seoste otsimiseks on paljudel erialadel kaitstud liiga vähe töid, kuid humanitaarvaldkonnas on teatav seos eriala ja keele vahel. Mõnevõrra suurema töenäosusega kirjutavad eestikeelse töö ajaloolased, eesti filoloogid, kirjandus- ja teatriteadlased ning teoloogid. Pigem ingliskeelse töö kirjutavad arheoloogid, etnoloogid, filosoofid, folkloristid, inglise filoloogid, semiootikud ja üldkeeleteadlased.

Järeldused ja kokkuvõte

Ligi 90% TÜ-s aastatel 2016–2020 kaitstud doktoriväitekirjadest olid ingliskeelsed. Eestikeelsete väitekirjade osakaal langes alla 10%. Loodus- ja täppisteaduste ning meditsiini valdkonnas ei kirjutatud jätkuvalt ühtki eestikeelset doktoritööd.

Humanitaarvaldkonna 81 eesti emakeelega dissertandi kaitstud tööst umbes pooled olid eestikeelsed, sotsiaalvaldkonnas olid 79 tööst eestikeelsed vaid 19%.

Eestikeelseid töid ei kaitstud humanitaarvaldkonnas etnoloogia, semiootika, inglise ja romaani filoloogia ning sotsiaalvaldkonnas majandusteaduse, politoloogia ja psühholoogia erialal. Eestikeelseid töid kaitsti humanitaarvaldkonnas enim ajaloo, eesti filoloogia, kirjandusteaduse ja teoloogia ning sotsiaalvaldkonnas õigusteaduse erialal. Humanitaarvaldkonnas tegutsevate rahvusteaduste professoride¹⁰ mõju väitekirjade keelevelikule eraldi ei uuritud. Tulemuste põhjal võib siiski eeldada, et ajaloos, eesti filoloogias ja kirjandusteaduses (tuleb arvestada, et professorid ja väitekirjade erialad ei kattu täielikult) võib positiivne mõju esineda, samal ajal kui etnoloogias, semiootikas ja arheoloogias rahvusteaduse professoril positiivne

mõju doktoritööde keelevelikule kas puudub või on tagasihoidlik. Ma ei väida, et rahvusteadust tuleb tingimata eesti keeles viljeleda, kuid nendin, et rahvusteaduste professoride ülesanne on muu hulgas edendada eestikeelset haridust ja teadust.

Väitekirja keeleveliku võimalike tegurite (dissertandi sugu ja vanus ning väitekirja vorm) uurimisel tuvastati keeleveliku sõltuvus vanusest: vanuse kasvades töenäosus kirjutada ingliskeelne töö vähenes. Sotsiaalvaldkonnas ilmnes lisaks seos väitekirja vormi ja keele vahel: eestikeelseid töid kaitsti pigem monograafia vormis ning ingliskeelseid töid teadusartiklitena.

Doktoritöö keele ja vormi valikut mõjutavad peale uuritute muudki tegurid, nt valdkonna ja eriala tavad ja praktika (mh kas teadustööd tehakse põhiliselt uurimiskeskustes või üksis), juhendaja emakeel ja eelistused jne. Mitmeid neist teguritest on võimalik uurida ka kvantitatiivsete meetoditega, näiteks kas doktoritöö aluseks olevad teadusartiklid on kirjutatud üksinda või koos teiste teadlastega, milline on juhendaja emakeel jne. Samuti tasub uurida ingliskeelsete teadusartiklitena kirjutatud doktoriväitekirjade seost teadustegevuse meetodite, rahastuse ja karjäärimudelitega. Akadeemilise karjääri tegemisel on ingliskeelsed teadusartiklid kesksel tähtsusega.¹¹ Võimalik, et kõrgharidussüsteem soosib sarnaselt loodusteadustega ka humanitaar- ja sotsiaalvaldkonnas üha suuremat koostööd ning aspirantide kiiremat doktorikraadini jõudmist. Neid eesmärke võib olla lihtsam täita kollektiivselt kirjutatud teadusartiklitest koostatud väitekirju kaitstes.

Täna märkuste eest
Maarja-Liisa Pilvikut ja Pärtel Lippust.

HANNES VALLIKIVI

¹⁰ [https://humanitaarteadused.ut.ee/et/rahvusteaduste-professorid%20\(6.X.2021\)](https://humanitaarteadused.ut.ee/et/rahvusteaduste-professorid%20(6.X.2021)).

¹¹ E. Kindsiko, M. Vadi, V. Täks, K. Loite, K. Kurri, Eesti doktorite karjääritee ja seda mõjutavad tegurid. Tartu: Tartu Ülikool, 2017, lk 70.